

Jakub Drath

Ubój rytualny w polskim systemie prawnym

Colloquium nr 3, 71-86

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jakub Drath
Uniwersytet Jagielloński

UBÓJ RYTUALNY W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

STRESZCZENIE

Artykuł stanowi analizę zmian w polskim prawie dotyczącym uboju rytualnego od 1997 roku, czyli od wejścia w życie ustawy o ochronie zwierząt. Kolejne rozstrzygnięcia zostały przedstawione w porządku chronologicznym, w zestawieniu z toczącą się w tym czasie debatą publiczną w tej sprawie. Szczególną uwagę poświęcono wyrokom Trybunału Konstytucyjnego i argumentacji, jaka została w nich użyta. Oprócz kwestii prawnych w artykule znalazła się też próba podsumowania dyskusji wokół omawianego problemu, ze szczególnym uwzględnieniem stanowisk związków wyznaniowych.

Słowa kluczowe:

ubój rytualny, koszerność, halal, prawo, Trybunał Konstytucyjny.

Debata na temat dopuszczalności uboju rytualnego w Polsce regularnie powraca na pierwsze strony gazet – czy to przy okazji deklaracji i rozstrzygnięć podejmowanych w Sejmie, czy w związku z wydawaniem przez Trybunał Konstytucyjny orzeczeń w tej sprawie. Jej największe nasilenie można było obserwować w 2012 i 2013 roku, przed i po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego oznaczającym w praktyce zakaz przeprowadzania takiego uboju. Zwolennicy zachowania takiej możliwości w prawie – używając argumentów odnoszących się czy to do wolności religijnej, czy do potencjalnych strat polskiego rolnictwa – podejmowali działania zmierzające do zmiany ustawy o ochronie zwierząt. Przeciwnicy natomiast próbowali te zamierzenia zablokować, przekonując przede wszystkim o tym, że ubój rytualny wiąże się z zadawaniem ogromnego bólu i powinien być odrzucony jako niehumanitarny.

Celem tego artykułu jest prześledzenie zmian w przepisach dotyczących uboju rytualnego od 1997 roku, kiedy została uchwalona ustawa o ochronie zwierząt¹, ze szczególnym uwzględnieniem rozstrzygnięć Trybunału Konstytucyjnego. Tekst jest też próbą podsumowania medialnej debaty toczącej się wokół tego tematu: wyodrębnienia głównych wątków i argumentów podnoszonych przez obydwie strony sporu.

Religijne założenia u podstaw uboju rytualnego

Podstawowe założenia i normy związane z praktyką uboju rytualnego w judaizmie zostały zawarte w Torze. Księga Kapłańska precyzuje m.in., jakie gatunki zwierząt mogą być składane w ofierze a jakie są uznane nieczyste i które części ciała powinny zostać spalone, w zależności od rodzaju ofiary. O ile w przypadku ofiary całopalnej składane było całe zwierzę z wyjątkiem skóry, o tyle w ramach ofiary pojednania spalano jedynie tłuszcz, krew, głowę, wnętrzności i końce nóg zwierzęcia². Tora nie precyzuje dokładnie, jak powinien wyglądać moment zabicia zwierzęcia, ale podaje kluczową zasadę, którą jest zakaz spożywania jego krwi. O jej wadze świadczy fakt, że została ujęta w tzw. przymierzu noachickim, obejmującym całą ludzkość. W tekście opisującym moment zawarcia przymierza można przeczytać warunek postawiony przez Boga: „nie wolno wam tylko jeść mięsa z krwią życia”³. Wątek obecności życia w krwi pojawia się w tekście Tory jeszcze wielokrotnie. W Księdze Kapłańskiej czytamy m.in. polecenie: „Jeżeli ktoś z Izraelitów albo z przybyszów, osiadłych wśród was, upoluje zwierzynę jadalną, zwierzę lub ptaka, wypuści jego krew i przykryje ją ziemią. Bo życie wszelkiego ciała jest we krwi jego (...)”⁴.

Precyzyjne zasady dotyczące uboju rytualnego, zwanego szechitą, zostały sformułowane o wiele później, już w ramach judaizmu rabinicznego. Normy wynikające z Talmudu i halachy regulują m.in. to, jakie narzędzie powinno zostać użyte, kto może przeprowadzić rytualny ubój, jaka jest procedura zabicia zwierzęcia i w jaki sposób mięso powinno zostać zbadane⁵.

¹ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. 1997 nr 111 poz. 724).

² M. Rudy, A. Rudy, P. Mazur, *Ubój rytualny w prawie administracyjnym*, Warszawa 2013, s. 17–21.

³ Rdz 9,4.

⁴ Kpł 17, 13-14a.

⁵ M. Rudy, A. Rudy, P. Mazur, *Ubój rytualny...*, dz. cyt.

Zwierzę w momencie zabijania musi być przytomne i położone na ziemi. Rzeźnik (mohel) przecina tętnicę szyjną przy pomocy specjalnego, długiego i bardzo ostrego noża. Musi wykonać jedno precyzyjne cięcie, bez przerywania, przekłuwania czy piłowania. Zwierzę musi się całkowicie wykrwawić. Sama procedura, choć wykonywana dziś najczęściej w rzeźni, często na przemysłową skalę, ma jednoznacznie religijny charakter. W jej trakcie mohel wypowiada słowa błogosławieństwa, sam musi mieć też odpowiednie religijne przygotowanie i wydany przez rabina certyfikat. Po uboju mięso musi zostać zbadane. Na jego odrzucenie mogą wpłynąć np. obrażenia czy ślady krwotoków wewnętrznych.

Wiele podobieństw do powyższych zasad można dostrzec w przepisach dotyczących uboju rytualnego w islamie. Również w tym przypadku zwierzę powinno być odpowiednio dobrane i przytomne, a jego uprzednie ogłuszenie jest zakazane. W momencie zabijania musi być zwrócone w stronę Mekki, a rzeźnik wypowiada formułę Bismillah Allahu akbar, czyli W imię Boga, Bóg jest wielki. Czynności tej może dokonać każdy dorosły i zdrowy na umyśle pobożny muzułmanin.

Uboj rytualny w polskim prawie

Regulację dotyczącą dopuszczalności uboju rytualnego przyniosła Ustawa o ochronie zwierząt z 1997 roku. Wprowadzała ona jednoznacznie obowiązek pozbawienia świadomości zwierząt kręgowych przed ich zabiciem. Dopuszczała przy tym jeden wyjątek dla szczególnych sposobów uboju przewidzianych przez obrządki religijne⁶. W punkcie 6 artykułu 34 zastrzegano, że kwalifikacje osób uprawnionych do uboju zostaną określone w drodze ministerialnego rozporządzenia, co będzie istotne w dalszej części tekstu⁷.

Warto zauważyć, że 1997 to również rok uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w której znalazły się zapisy dotyczące ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych oraz ochrony wolności religijnej. Artykuł 35 Konstytucji RP zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych m.in. wolność zachowywania obyczaj-

⁶ Art. 34 ust. 5. ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. 1997 nr 111 poz. 724).

⁷ Art. 34 ust. 6. ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. 1997 nr 111 poz. 724).

jów i tradycji własnej kultury⁸. Z kolei art. 53 mówi o tym, że państwo musi zapewnić wierzącym wolne od przeszkód wyrażanie i praktykowanie religii⁹. Ubój rytualny, jako element zewnętrznej sfery praktykowania religii, znalazł się więc pod ochroną konstytucyjną. Co istotne, obejmuje ona również przeciwdziałanie wszelkim próbom zmuszenia do nieprzeprowadzenia takiej czynności¹⁰. W tym samym roku w lutym została też uchwalona ustawa o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich. W artykule dotyczącym działalności gmin znalazła się wzmianka o tym, że dbają one o zaopatrzenie w kosztowną żywność i o ubój rytualny¹¹.

Artykuł ustawy o ochronie zwierząt dopuszczający ubój bez ogłuszenia został zmieniony w 2002 roku, nowelizacją uchwaloną 6 czerwca¹², a wprowadzoną w życie 28 września. Punkt 5. tego artykułu został całkowicie wykreślony. Od tej chwili dokonywanie uboju rytualnego stało się więc w Polsce karalne.

Już jednak dwa lata później możliwość ta została przywrócona, właśnie drogą wspomnianego wcześniej rozporządzenia ministra. Wydał je Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi 9 września 2004. Zgodnie z par. 8 ust. 2 rozporządzenia obowiązek ogłuszenia z zastosowaniem wyliczonych w dokumencie dopuszczalnych metod nie obowiązywał przy zabijaniu zwierząt poddawanych ubojowi zgodnie z obyczajami religijnymi zarejestrowanych związków wyznaniowych¹³. To rozstrzygnięcie de facto przywracało stan prawny sprzed nowelizacji z 2002 roku¹⁴. Od tego momentu mięso pochodzące z uboju rytualnego stawało się stopniowo coraz istotniejszym produktem eksportowym. Jak podawała „Gazeta Wyborcza”, mięso pochodzące z uboju rytualnego stanowiło nawet 30% eksportowanej z Polski wołowiny,

⁸ Art. 35 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

⁹ Art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

¹⁰ B. Banaszak, *Prawo mniejszości narodowych do kultywowania własnej tożsamości kulinarnej*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, tom XXXI, 2014, s. 22.

¹¹ Art. 9 ust 2 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1997 nr 41 poz. 251).

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 2002 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt (Dz.U. 2002 nr 135 poz. 1141).

¹³ Par. 8 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz.U. 2004 nr 205 poz. 2102).

¹⁴ A. Dziadzio, *Zakaz uboju rytualnego jako naruszenie konstytucyjnej zasady wolności religijnej. Kontekst współczesny i historyczny*, „Forum Prawnicze”, 2014, nr 1, s. 7.

przy czym sprzedaż w Polsce obejmowała tylko 20% produkowanej w kraju wołowiny¹⁵.

Przyjęcie regulacji dotyczących uboju rytualnego w rozporządzeniu ministra wzbudziło wątpliwości co do zgodności z normami dokumentu wyższej rangi, czyli ustawy o ochronie zwierząt. Z tego powodu w czerwcu 2012 roku Prokurator Generalny zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie tej sprawy¹⁶.

Trybunał wydał orzeczenie 27 listopada 2012 roku. Orzekł, że par. 8 ust. 2 rozporządzenia jest niezgodny z art. 34 ust. 1 i 6 ustawy o ochronie zwierząt, a co za tym idzie, również z art. 92 ust. 1 Konstytucji¹⁷, stawiającym wymóg zgodności regulacji zawartych w rozporządzeniu z aktami wyższego rzędu. W uzasadnieniu napisano m.in., że regulacja wyłączająca obowiązek ogłuszenia w przypadku uboju rytualnego nie mieści się ani w zakresie warunków, ani w zakresie metod uboju¹⁸, a więc przekracza delegację ustawową. Jak widać, Trybunał nie rozpatrywał więc tutaj kwestii związanych z gwarantowaną konstytucyjnie wolnością praktyk religijnych ani z oceną uboju rytualnego, lecz tylko zgodność rozporządzenia z ustawą. Datę wygaśnięcia zaskarżonego ustępu rozporządzenia odroczonego do 31 grudnia 2012 i wezwano ustawodawcę do podjęcia decyzji dotyczących sposobu ukształtowania przepisów o ochronie zwierząt, w tym do uregulowania kwestii uboju rytualnego.

Do końca roku 2012 żadne zmiany w prawie dotyczącym tego tematu nie zostały wprowadzone. Równocześnie 1 stycznia 2013 był dniem, kiedy weszło w życie rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 w sprawie ochrony zwierząt podczas uśmiercania¹⁹. Wprowadza ono obowiązek ogłuszenia zwierzęcia, ale przy dopuszczeniu wyjątku dla szczególnych metod uboju rytualnego wymaganego przez obrzędy religijne. Pozostawia jednak poszczególnym państwom możliwość wprowadzania

¹⁵ K. Naszkowska, *Ubój rytualny nakreśla produkcję i eksport wołowiny*, http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,17108332,Uboj_rytualny_nakreca_produkcje_i_eksport_wolowiny.html, (dostęp: 9.09.2015).

¹⁶ M. Rudy, A. Rudy, P. Mazur, *Ubój rytualny...*, dz. cyt., s. 39.

¹⁷ Art. 92 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

¹⁸ *Zasady uboju zwierząt; ubój rytualny*, <http://trybunal.gov.pl/rozprawy/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/2401-zasady-uboju-zwierzat-uboj-rytualny/>, (dostęp: 11.09.2015).

¹⁹ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania.

przepisów krajowych służących dalej idącej ochronie zwierząt podczas uśmiercania²⁰.

W praktyce 1 stycznia 2013 okazał się dniem, od którego w omawianej sprawie zapanował informacyjny i interpretacyjny chaos. Warto zauważyć, że sprzeczne opinie dotyczące dopuszczalności uboju rytualnego w Polsce formułowali nie tylko politycy czy aktywiści różnych grup interesu, ale także osoby zajmujące się tematem na poziomie naukowym. Autorzy książki „Ubój rytualny w prawie administracyjnym”, wydanej w 2013 roku, napisali m.in. „(...) niezrozumiałą jest cel i przyczyny przekazywania przez niektóre organy administracji publicznej do mediów informacji, że w Polsce począwszy od dnia 1 stycznia 2013 r. »obowiązuje zakaz uboju zwierząt w rzeźni bez ogłuszania«”²¹. Z kolei w wydanym w 2014 roku numerze „Gdańskich Studiów Prawniczych” Bogusław Banaszak stwierdził, iż „według obecnie obowiązującego stanu prawnego ubój rytualny jest zakazany”²².

W mediach toczyła się ożywiona dyskusja wokół tej sprawy. Z jednej strony podnoszono argumenty dotyczące ochrony zwierząt przed niepotrzebnym cierpieniem, z drugiej – podstawowej wartości, jaką jest wolność religijna. Bardzo często podnoszony był też argument ekonomiczny, wskazujący na interes polskiego rolnictwa w utrzymaniu możliwości produkcji i eksportu mięsa spełniającego religijne wymogi. Organizowane były protesty środowisk ekologicznych, ale też i blokady dróg przez rolników. Platforma Obywatelska przygotowała projekt zmiany ustawy o ochronie zwierząt, by ubój rytualny został znów w jednoznaczny sposób dopuszczony, ale 12 lipca 2013 roku został on odrzucony w głosowaniu sejmowym.

W związku z całą tą sytuacją wniosek dotyczący zbadania legalności uboju rytualnego złożył do Trybunału Konstytucyjnego Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP. „(...) Pojawiło się wiele wątpliwości co do legalności uboju religijnego prowadzonego na potrzeby społeczności żydowskiej w Polsce. Sejm, zgodnie z opinią przedstawioną przed Trybunałem, uważa taki ubój za legalny. Innego zdania jest Prokurator Generalny. Wyjaśnienie tych wątpliwości było dla nas sprawą fundamentalną”²³ – tak przed-

²⁰ B. Banaszak, dz. cyt., s. 24.

²¹ M. Rudy, A. Rudy, P. Mazur, *Ubój rytualny...*, dz. cyt., s. 52.

²² B. Banaszak, dz. cyt., s. 25.

²³ Oświadczenie ZGWŻ w sprawie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego dotyczącego uboju religijnego, <http://warszawa.jewish.org.pl/pl/aktualnosci/695-oswiadczenie-zgwz-w-sprawie-orzeczenia-trybunalu-konstytucyjnego-dotyczace-uboju-religijnego>, (dostęp: 11.09.2015).

stawiciele związku uzasadniali już po rozstrzygnięciu decyzję o złożeniu wniosku. Tym razem – w przeciwieństwie do wniosku Prokuratora Generalnego z 2012 roku – zwrócono uwagę na zgodność ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie umożliwia uboju bez ogłuszenia dokonywanego ze względów religijnych, z zapisami Konstytucji oraz Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²⁴.

W tym burzliwym czasie kilkakrotnie doszło w Polsce do uboju rytualnego, m.in. w Tykocinie przed żydowskim świętem Pesach i w Bohonikach podczas muzułmańskiego święta Kurban Bajram. Organy wymiaru sprawiedliwości łagodnie reagowały na tego rodzaju doniesienia. W przypadku Bohonik prokuratura odmówiła wszczęcia śledztwa, argumentując to brakiem znamion czynu zabronionego. Sprawa z Tykocina ciągnęła się dłużej, ponieważ od podobnej decyzji prokuratury odwołały się organizacje pozarządowe. Sąd Rejonowy w Białymstoku zwrócił się więc również z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie sprawy i zawiesił postępowanie²⁵.

Osobny – trzeci już – wniosek do Trybunału Konstytucyjnego złożyła w październiku 2014 roku Rzecznik Praw Obywatelskich Irena Lipowicz, po skargach Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP i Europejskiego Związku Żydów. Rzecznik w swoim wniosku zwróciła uwagę na istotne różnienie pomiędzy ubojem rytualnym dokonywanym na potrzeby lokalnych wspólnot a tym wykonywanym na skalę masową, z myślą o eksporcie mięsa za granicę. To bardzo istotna różnica, gdyż opisywane wcześniej regulacje nie precyzowały dokładnie przeznaczenia mięsa, a co za tym idzie, w dyskusji podnoszono głównie argumenty za całkowitym dopuszczeniem lub całkowitym zdelegalizowaniem uboju rytualnego w Polsce. „W ocenie Rzecznika brak regulacji w polskim porządku prawnym, które dopuszczałyby ubój rytualny wyłącznie na potrzeby lokalnych wspólnot religijnych, stanowi o naruszeniu konstytucyjnych gwarancji wolności religii. Natomiast ubój rytualny dokonywany w celach handlowych, na skalę masową, nie należący do sfery wolności religii i wyznania, nie może zdaniem Rzecznika, korzystać

²⁴ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284).

²⁵ Ubój rytualny w Tykocinie zgodny z prawem. Sąd uciął spór, http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,17858053,Uboj_rytualny_w_Tykocinie_zgodny_z_prawem__Sad_ucial.html, (dostęp: 12.09.2015).

z konstytucyjnej ochrony²⁶ – napisano w komunikacie na stronie urzędu RPO.

Pierwsze rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego w tej sprawie nastąpiło 10 grudnia 2014 roku i odnosiło się do wniosku Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP. Trybunał stwierdził, że artykuł 34 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie zezwala na poddawanie zwierząt ubojowi w ubojni według szczególnych metod wymaganych przez obrzędy religijne, jest niezgodny z zapisami Konstytucji RP. Tak samo sędziowie ocenili art. 35 ust. 1 i 4 ustawy w tym zakresie, w jakim przewidują one odpowiedzialność karną za przeprowadzenie uboju rytualnego. W orzeczeniu powołali się na art. 53 ust. 1, 2 i 5 Konstytucji. To artykuł zapewniający wolność sumienia i religii, w tym wolność uzewnętrzniania religii przez uprawianie kultu i uczestniczenie w obrzędach. Ustęp 5 zawiera zastrzeżenie, że wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona tylko w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób²⁷.

W obszernym komunikacie po ogłoszeniu wyroku znalazło się wyjaśnienie wspomnianych wcześniej wątpliwości i rozbieżności co do aktualnego stanu prawnego w sprawie uboju rytualnego. Trybunał ustalił, że w świetle obowiązujących przepisów przeprowadzanie takiego uboju było niezgodne z prawem, ponieważ zakaz zawarty w ustawie o ochronie zwierząt nie przewidywał żadnych odstępstw. Co więcej, był wzmocniony sankcjami karnymi. „W tym stanie prawnym art. 9 ust. 2 ustawy z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP, który przewiduje ogólnie określone zadanie tych gmin w postaci »dbania o ubój rytualny« nie może być rozumiany jako samoistna podstawa dokonywania uboju rytualnego wymaganego przez judaizm²⁸ – napisano w komunikacie. Co istotne, wyjaśniono również, że unijne rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania nie zmienia niczego w kwestii legalności uboju rytualnego. Poszczególne państwa miały bowiem możliwość wprowadzenia bardziej restrykcyjnych regu-

²⁶ Wniosek do TK ws. przepisów dotyczących uboju rytualnego, <https://www.rpo.gov.pl/en/node/4398>, (dostęp: 12.09.2015).

²⁷ Art. 53 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

²⁸ Ubój rytualny, <http://trybunal.gov.pl/rozprawy/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/7277-uboj-rytualny/>, (dostęp: 12.09.2015).

lacji i taką właśnie były zapisy obowiązującej w Polsce ustawy o ochronie zwierząt.

Kluczową kwestią, którą musiał rozstrzygnąć Trybunał, było to, czy ubój rytualny podlega ochronie w ramach wolności religii. Jak podkreślono, art. 53 Konstytucji przewiduje ochronę wszelkich czynności, które mają charakter religijny, również tych nietypowych, a nawet niepopularnych z punktu widzenia społecznej większości. Tak więc z perspektywy konstytucyjnej, a także przy uwzględnieniu zapisów art. 9 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, bezwzględny i obwarowany karami zakaz uboju rytualnego stanowi ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii.

W komunikacie przeanalizowane zostały kolejno zapisane w art. 53 ust. 5 Konstytucji warunki pozwalające na ograniczenie tej wolności. Stwierdzono, że nie zachodzi tutaj podstawa w postaci konieczności ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, wolności i praw innych osób ani zdrowia. Więcej uwagi poświęcono najczęściej podnoszonemu argumentowi, czyli przesłance w postaci konieczności ochrony moralności. W komunikacie znalazło się wyjaśnienie, że ubój rytualny nie może być rozpatrywany w oderwaniu od innych sposobów uboju. Skoro zaś dozwolone przez prawo i akceptowane powszechnie w społeczeństwie metody również wiążą się z cierpieniem, nie można uznać za ochronę moralności zakazu metody rytualnej, dodatkowo chronionej w ramach wolności religii. Wyraźnie podkreślona została tutaj wyższość wolności religijnej, jako wartości bardzo cenionej w polskim społeczeństwie. Podsumowując, Trybunał stwierdził, że „zaskarżone przepisy w nieprawidłowy sposób wyważają proporcje między konstytucyjnie umocowaną wartością w postaci ochrony zwierząt i troski o ich dobrostan a wolnością religii”²⁹. Tymczasem ochronie zwierząt nie przysługuje pierwszeństwo względem gwarantujących wolność religii postanowień Konstytucji.

Opisany powyżej wyrok ponownie zmienił więc sytuację prawną w kwestii legalności uboju rytualnego w Polsce. Od dnia opublikowania go w „Dzienniku Ustaw” poddawanie zwierząt ubojowi rytualnemu w uprawnionej rzeźni jest znów dozwolone, bez zagrożenia sankcją karną. Obowiązują przy tym oczywiście stosowne przepisy prawa polskiego i unijnego. Rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego nie rozwiązuje jednak innego problemu, wspomnianego już w tym tekście: rozróżnienia pomiędzy ubojem dokonywanym na potrzeby polskich wyznawców judaizmu i islamu a tym

²⁹ Tamże.

z przeznaczeniem na eksport. Sędziowie odnieśli się do tego w komunikacie, oceniając, że ewentualne ograniczenia w tej kwestii znalazły się poza zakresem orzekania w tej sprawie i że rozstrzygnięcia należą tutaj do władzy ustawodawczej. „Ustawodawca powinien tak ważyć konkurujące wartości, aby każda z nich była skutecznie realizowana” – napisano w komunikacie³⁰.

Należy zauważyć, że właśnie kwestia ograniczenia dopuszczalnego uboju rytualnego była w gronie sędziów najmocniej dyskutowana. Świadczy o tym fakt, że spośród czternaściorga sędziów aż pięcioro zgłosiło zdania odrębne do wyroku. Jeden z nich twierdził, że Trybunał powinien umorzyć całą sprawę, ponieważ gminy żydowskie i tak miały i mają prawo do uboju rytualnego na własne potrzeby. Uwagi czworga pozostałych sędziów dotyczyły natomiast potrzeby ograniczenia uboju rytualnego do wspólnot religijnych działających na terenie Polski³¹.

Dwa miesiące po wydaniu opisanego powyżej orzeczenia Trybunał Konstytucyjny umorzył postępowanie w podobnej sprawie, rozpoczęte na wniosek Sądu Rejonowego w Białymstoku. Uznał, że ten problem został już rozstrzygnięty³². W oparciu o grudniowe rozstrzygnięcie Trybunału Sąd Rejonowy w Białymstoku podtrzymał więc wcześniejszą decyzję prokuratury, która odmówiła wszczęcia dochodzenia w sprawie uboju rytualnego w Tykocinie. Trybunał nie umorzył natomiast postępowania trwającego na podstawie trzeciego wniosku, złożonego przez Rzecznik Praw Obywatelskich Irenę Lipowicz. Istnieje więc możliwość, że tym razem sędziowie odniosą się do kwestii ograniczenia uboju rytualnego tylko do zaspokojenia potrzeb lokalnych społeczności.

Debata wokół uboju rytualnego

Jak już zostało wspomniane, dyskusje wokół opisywanego tematu, szczególnie w latach 2012–2013, przebiegały w bardzo burzliwej atmosferze. Środowiska ekologiczne organizowały liczne manifestacje sprzeciwu wobec uboju rytualnego, z kolei rolnicy brali udział w demonstracjach przeciwko zakazom w tej kwestii. W akcje poparcia zaangażowali się m.in. znani artyści czy ludzie nauki. Debata dotyczyła nie tylko wyważenia wartości pomiędzy ochroną zwierząt a wolnością religijną: urosła też do rangi sporu poli-

³⁰ Tamże.

³¹ Zdania odrębne pięciorga sędziów TK, http://wyborcza.pl/1,91446,17106884,Zdania_odrebne_pieciorga_sedziow_TK.html, (dostęp: 13.09.2015).

³² Ubój rytualny; wolność religii, <http://trybunal.gov.pl/rozprawy/wyroki/art/7446-uboj-rytualny-wolnosc-religii/>, (dostęp: 13.09.2015).

tycznego, w którym partie koalicyjne dążyły do legalizacji uboju rytualnego argumentując to przede wszystkim dobrem polskich rolników, zaś partie opozycyjne broniły przeciwnego stanowiska. Sprawa miała też swój aspekt międzynarodowy, czego wyrazem było m.in. zdecydowane oświadczenie izraelskiego ministerstwa spraw zagranicznych.

Można wskazać trzy główne grupy argumentów podnoszonych w publicznej debacie dotyczącej legalności uboju rytualnego w Polsce. Pierwsze dotyczyły samej technicznej strony uboju. Dyskusja toczyła się wokół tego, czy i w jakim stopniu ubój przeprowadzany zgodnie z przepisami religijnymi wiąże się z zadawaniem zwierzętom niepotrzebnego bólu – większego, niż w przypadku zwykłej procedury. W praktyce taki zarzut był punktem wyjścia całego sporu. Druga grupa argumentów to te związane z obecnością religii w życiu publicznym i wolnością jej wyznawania. Trzecia zaś dotyczyła ochrony miejsc pracy w rolnictwie i gospodarczych interesów kraju w dziedzinie eksportu.

Jak można się było spodziewać, w sprawie legalności uboju jednoznaczne stanowisko zajęły związki wyznaniowe, których cała sprawa dotyczyła w największym stopniu. Jeszcze w marcu 2013 roku, po głośnym przypadku uboju w Tykocinie, Naczelny Rabin Polski Michael Schudrich tłumaczył, że dokonano go w związku z bardzo ważnym dla społeczności żydowskiej świętem Paschy i wyraził przekonanie, że nie pozostaje to w sprzeczności z polskim prawem. Powołał się przy tym nie na Konstytucję, lecz na ustawę o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej. „Chciałbym, aby w najbliższym czasie polski rząd podjął w tej sprawie decyzję. Mam nadzieję, że prowadzone od początku roku rozmowy przyniosą takie rozwiązanie, które umożliwi rabinom w Polsce wypełnianie obowiązków związanych z czynnościami religijnymi wobec członków gmin żydowskich”³³ – napisał rabin w oświadczeniu. Władze związku jeszcze kilkukrotnie zajmowały oficjalne stanowisko, nie licząc samych pojedynczych wypowiedzi do prasy. Ostatnim takim oświadczeniem było to opublikowane po wyroku Trybunału Konstytucyjnego z grudnia 2014 roku. Autorzy podziękowali w nim sędziom za rozstrzygnięcie w – jak to określają – fundamentalnej dla nich sprawie. „Wyrok Trybunału pozwoli nam w pełni realizować obowiązki poszczególnych Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Polsce. Prawa społeczności żydowskiej

³³ Oświadczenie Naczelnego Rabina Polski Michaela Schudricha w sprawie uboju rytualnego w Tykocinie, <http://www.sztetl.org.pl/pl/cms/aktualnosci/3217,oswiadczenie-naczelnego-rabina-polski-michaela-schudricha-w-sprawie-uboju-rytualnego-w-tykocinie/>, (dostęp: 13.09.2015).

w naszym kraju nie będą w tej sferze zagrożone”³⁴ – stwierdzili i zapowiedzieli podjęcie działań informacyjnych mających na celu wyjaśnienie „mitów i nieporozumień” wokół uboju rytualnego.

Nie mniej aktywne w tej dziedzinie były władze Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP. Na stronie internetowej związku można znaleźć co najmniej kilka artykułów, które prezentowały jego stanowisko w toczącej się debacie. W najbardziej obszernym oświadczeniu z 11 października 2013 roku mufti Tomasz Miśkiewicz podkreślał m.in., że złożenie ofiary ze zwierzęcia jest integralną częścią obchodów zbliżającego się święta Kurban Bajram. Napisał, że podczas 600-letniej historii muzułmańskiej w Polsce nigdy nie doszło do tak stanowczego ograniczenia praw wyznaniowych i religijnych wspólnoty i zapowiedział, że sam złoży ofiarę podczas obchodów święta³⁵.

Z punktu widzenia obserwacji relacji międzyreligijnych w Polsce warto zwrócić uwagę na to, jakie stanowisko zajął w tej sprawie Kościół rzymskokatolicki. W katolickich mediach dominowało poparcie dla dążeń przedstawicieli judaizmu i islamu. Co ciekawe, takie głosy płynęły przede wszystkim ze środowisk bardziej konserwatywnych, na co dzień raczej zdystansowanych wobec Żydów i muzułmanów. Sprzeciw wobec uboju rytualnego został tam bowiem zinterpretowany jako próba stopniowego wypychania przejawów religijności ze sfery publicznej. „Obrona wolności religijnej Żydów i muzułmanów to, ze strony chrześcijan, także walka o to, by nie godzić się na rozwiązania prawne czy precedensy, które w przyszłości mogą być wykorzystywane przeciwko nam. Jeśli zgodzimy się na to, że państwo może stanowić prawo ograniczające wolność religijną (w kwestiach nie dotyczących fundamentalnych praw innych osób) Żydów czy muzułmanów, to kto zagwarantuje nam, że za kilka lat, to samo państwo nie ograniczy także naszego uprawnienia do życia w zgodzie z tym, czego wymaga od nas nasza religia?”³⁶ – pisał publicysta Tomasz Terlikowski na portalu internetowym

³⁴ Oświadczenie ZGWŻ w sprawie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego dotyczącego uboju religijnego, <http://warszawa.jewish.org/pl/pl/aktualnosci/695-oswiadczenie-zgwz-w-sprawie-orzeczenia-trybunalu-konstytucyjnego-dotyczace-uboju-religijnego>, (dostęp: 13.09.2015).

³⁵ Oświadczenie Muftiego Tomasza Miśkiewicza przewodniczącego Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie obchodów 15 października br. Kurban Bajramu, muzułmańskiego Święta Ofiarowania (Id al-Adha), http://www.mzr.pl/pl/pliki/oswiadczenie_mufti.pdf, (dostęp: 13.09.2015).

³⁶ Terlikowski: *Dobro krówki czy prawo do życia religijnego? Oto istota problemu*, <http://www.frona.pl/a/terlikowski-dobro-krowki-czy-prawo-do-zycia-religijnego-oto-istota-problemu,28836.html>, (dostęp: 13.09.2015).

Frona.pl. Na pierwszeństwo prawa do wolności religijnej zwrócili też uwagę rzymskokatolicy biskupi, formułując we wrześniu 2013 roku specjalne oświadczenie w tej sprawie. Jednoznacznie stanęli na stanowisku, że prawo do przeprowadzania uboju rytualnego mieści się w ramach podstawowych praw wolności wyznania i kultu i „podzielili troskę” wyznawców judaizmu i islamu w tej kwestii³⁷.

PODSUMOWANIE

Tylko pomiędzy 1997 a 2014 rokiem doszło w Polsce do pięciu zmian w prawie dotyczącym uboju rytualnego, na przemian umożliwiających lub zabraniających jego przeprowadzania. Sprawa ta stała się przedmiotem społecznej dyskusji i poważnego sporu dotyczącego hierarchii wartości, które powinny otrzymywać w Polsce prawną ochronę. Stosowane jak dotąd rozstrzygnięcia, zarówno na poziomie rozporządzeń, ustaw czy te formułowane w wyrokach Trybunału Konstytucyjnego, nie stanowiły rozstrzygnięcia możliwego do zaakceptowania przez wszystkie strony sporu. Sprowadzały się albo do całkowitego zakazu przeprowadzania uboju rytualnego na terenie Polski, albo do bezwarunkowego dopuszczenia tej metody. Wbrew sugestiom Rzecznika Praw Obywatelskich, niektórych sędziów Trybunału Konstytucyjnego i części uczestników publicznej dyskusji, nie udało się wypracować rozwiązania, które z jednej strony gwarantowałyby wolność praktykowania religii wyznawcom judaizmu i islamu w Polsce, a z drugiej – wprowadzała oczekiwane przez sporą część społeczeństwa ograniczenia w stosowaniu uboju rytualnego.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Banaszak B., *Prawo mniejszości narodowych do kultywowania własnej tożsamości kulinarnej*, „Gdańskie Studia Prawnicze”, tom XXXI, 2014.
- [2] Dziadzio A., *Zakaz uboju rytualnego jako naruszenie konstytucyjnej zasady wolności religijnej. Kontekst współczesny i historyczny*, „Forum Prawnicze”, 2014, nr 1.

³⁷ Oświadczenie Prezydium KEP, http://episkopat.pl/dokumenty/pozostale/5350.1,Oswiadczenie_Prezydium_KEP.html, (dostęp: 13.09.2015).

- [3] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
- [4] Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284).
- [5] Naszkowska K., *Ubój rytualny nakręca produkcję i eksport wołowiny*, http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,17108332,Uboj_rytualny_nakrec_a_produkcje_i_eksport_wolowiny.html, (dostęp: 9.09.2015).
- [6] Oświadczenie Muftiego Tomasza Miśkiewicza przewodniczącego Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie obchodów 15 października br. Kurban Bajramu, muzułmańskiego Święta Ofiarowania (Id al-Adha), http://www.mzr.pl/pl/pliki/oswiadczenie_mufti.pdf, (dostęp: 13.09.2015).
- [7] Oświadczenie Naczelnego Rabina Polski Michaela Schudricha w sprawie uboju rytualnego w Tykocinie, <http://www.sztetl.org.pl/pl/cms/aktualnosci/3217,oswiadczenie-naczelnego-rabina-polski-michaela-schudricha-w-sprawie-uboju-rytualnego-w-tykocinie/>, (dostęp: 13.09.2015).
- [8] Oświadczenie Prezydium KEP, http://episkopat.pl/dokumenty/pozostale/5350.1,Oswiadczenie_Prezydium KEP.html, (dostęp: 13.09.2015).
- [9] Oświadczenie ZGWŻ w sprawie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego dotyczącego uboju religijnego, <http://warszawa.jewish.org.pl/pl/aktualnosci/695-oswiadczenie-zgwz-w-sprawie-orzeczenia-trybunalu-konstytucyjnego-dotyczace-uboju-religijnego>, (dostęp: 11.09.2015).
- [10] Rudy M., Rudy A., Mazur P., *Ubój rytualny w prawie administracyjnym*, Warszawa 2013.
- [11] Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz.U. 2004 nr 205 poz. 2102).
- [12] Rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania.
- [13] Ubój rytualny, <http://trybunal.gov.pl/rozprawy/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/7277-uboj-rytualny/>, (dostęp: 12.09.2015).

- [14] Ubój rytualny; wolność religii, <http://trybunal.gov.pl/rozprawy/wyroki/art/7446-uboj-rytualny-wolnosc-religii/>, (dostęp: 13.09.2015).
- [15] Ubój rytualny w Tykocinie zgodny z prawem. Sąd uciął spór, http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,17858053,Uboj_rytualny_w_Tykocinie_zgodny_z_prawem__Sad_ucial.html, (dostęp: 12.09.2015).
- [16] Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1997 nr 41 poz. 251).
- [17] Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. 1997 nr 111 poz. 724).
- [18] Ustawa z dnia 6 czerwca 2002 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt (Dz.U. 2002 nr 135 poz. 1141).
- [19] Wniosek do TK ws. przepisów dotyczących uboju rytualnego, <https://www.rpo.gov.pl/en/node/4398>, (dostęp: 12.09.2015).
- [20] Zasady uboju zwierząt; ubój rytualny, <http://trybunal.gov.pl/rozprawy/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/2401-zasady-uboju-zwierzat-uboj-rytualny/>, (dostęp: 11.09.2015).
- [21] Zdania odrębne pięciorga sędziów TK, http://wyborcza.pl/1,91446,17106884,Zdania_odrebne_pieciorga_sedziow_TK.html, (dostęp: 13.09.2015).

RITUAL SLAUGHTER IN THE POLISH LEGAL SYSTEM

ABSTRACT

This paper is an analysis of the changes in the Polish law concerning ritual slaughter since 1997 when Ustawa o ochronie zwierząt (Animal Protection Act) was passed. Consequent legislative changes are presented in chronological order, in comparison with the public debate on the topic. The author focuses especially on the judgments of the Constitutional Court and on the reasoning that was used to present the sentences. Apart from the issues connected with law the paper also attempts

to summarise the debate on ritual slaughter in Poland, especially with regard to the statements of religious associations.

Keywords:

ritual slaughter, kashrut, halal, law, Constitutional Court.